

$$a_2 = \frac{1}{6 \cdot 2^{k-1}} \left[2 \binom{k+1}{2} + \binom{k+1}{3} \right],$$

$$a_3 = \frac{1}{6 \cdot 2^{k-1}} \left[2 \binom{k+1}{4} + \binom{k+1}{5} \right]$$

$$a_j = \frac{1}{6 \cdot 2^{k-1}} \left[2 \binom{k+1}{1} + \binom{k+1}{0} \right]$$

biçiminde tayin edilebilir. $k+1$ 'in tek olma durumu da benzer biçimde ele alınabilir.

Son olarak şu sonucu göstermeyi de okuyucuya bırakıyoruz. Her k çift sayısı için $S_k(n)/S_2(n)$ ifadesi $S_1(n)$ 'in rasyonel katsayılı bir polinomu olarak ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- [1] N.Çalışkan, Gauss Formülünün Genelleştirilmesi Matematik Dünyası Cilt: 5, Sayı: 1
- [2] T.Terzioğlu, Gauss Formülünün Genelleştirilmesi Matematik Dünyası Cilt: 2, Sayı: 3
- [3] D.Allison, Problem 10290, American Mathematical Monthly, 100, 290 (1993)
- [4] G.H.Hardy, E.M.Wright, An Introduction to the Theory of Numbers, 1979

KUADRATİK REZİDÜLER

Aytek Erdil *

Bu yazıda, Sayılar Kuramı'nın çok ünlü bir teoreminin kanıtını vereceğiz. Bu teorem 1783 de Euler tarafından ifade edilmiş ve ilk kez 1796'da Gauss tarafından kanıtlanmıştır.

İlgilenenler, teoremin bazı basit uygulamalarını 96/2 Problem Semineri'nin çözümlerinden inceleyebilirler.

Kuadratik Rezidü ve Legendre Simgesi

a ve n , $(a, n) = 1$ ve $n > 0$ olacak biçimde tamsayılar olsunlar $y^2 \equiv a \pmod{n}$ denkleğinin bir çözümlü varsa $a \pmod{n}$ de kuadratik rezidüdür denir. P bir asal ve $(a, p) = 1$ olmak üzere $\left(\frac{a}{p}\right)$ Legendre simgesi, $a \pmod{p}$ de bir kuadratik rezidüyse 1'e değilse -1 'e eşit olarak tanımlanır.

Lagrange Teoremi: $(a_0, p) = 1$ P bir asal sayı olmak üzere $P(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_n \equiv 0 \pmod{p}$ denkleğinin, $\pmod{p}$ 'de herhangi ikisi birbirine denk olmayan en çok n çözümlü vardır.

Kanıt: Teoremi n üzerinde tümevarımla kanıtlayacağız. $(a_0, p) = 1$ olduğundan $n = 1$

için tek çözümlü vardır. Şimdi teoremin $n - 1$ dereceli polinom için doğru olduğunu kabul edelim. Herhangi bir a tamsayısı için $P(x) - P(a) = a_0(x^n - a^n) + a_1(x^{n-1} - a^{n-1}) + \dots + a_{n-1}(x - a) = (x - a)Q(x)$ olacak biçimde tamsayı katsayılı, başkatsayısı a_0 olan ve $(n - 1)$ 'inci dereceden bir $Q(x)$ polinomunun bulunduğu görülmektedir. $P(x) \equiv 0 \pmod{p}$ denkleğinin bir a çözümlü varsa diğer tüm çözümler $(x - a)Q(x) \equiv 0 \pmod{p}$ denkleğini sağlar. Tümevarım varsayımımızdan $Q(x)$ 'in en çok $n - 1$ çözümlü vardır ve bu $n - 1$ çözümlü tümü a 'dan farklı bile olsa P sayısının asallığı nedeniyle $P(x)$ 'in en fazla n çözümlü vardır. Bu da teoremin kanıtını tamamlar.

Euler Ölçütü: p , çift olmayan bir alsalsa $\left(\frac{a}{p}\right) \equiv a^{\frac{1}{2}(p-1)} \pmod{p}$ dir.

Kanıt: Yazım kolaylığı sağlamak için $r = \frac{1}{2}(p - 1)$ diyelim $a \pmod{n}$ de bir kuadratik rezidüyse $x^2 \equiv a \pmod{p}$ olacak biçimde bir x tamsayısı vardır, ve Fermat'ın küçük teoreminden $a^r \equiv x^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$ iken öte yandan a bir kuadratik rezidü, tanımdan $\left(\frac{a}{p}\right) = 1$

* Bilkent Üniversitesi Matematik Bölümü Öğrencisi

Önsavından $\left(\frac{p}{q}\right) = (-1)^n$ olduğunu gözlemleriz. Bu eşitsizliklerden $y < (pxq) + \frac{1}{2} < \frac{1}{2}(p+1)$ elde ederiz. Buradan, y bir tamsayı olduğu için n 'nin, $0 < x < \frac{1}{2}q$ ve $0 < y < \frac{1}{2}p$ ile tanımlanan D dikdörtgenin içinde $\frac{1}{2}q < px - qy < 0$ koşulunu sağlayan tamsayı koordinatlı noktaların sayısına eşit olduğunu gözlemleriz (Şekle bkz.) Benzer biçimde, m D dikdörtgeni içinde $-\frac{1}{2}p]qy - px < 0$ koşulunu sağlayan tamsayı koordinatlı noktaların sayısını göstermek üzere, $\left(\frac{q}{p}\right) = (-1)^m$ dir. Şimdi $\frac{1}{4}(p-1)(q-1) - (n+m)$ nin çift olduğunu kanıtlamak yeterlidir. $\frac{1}{4}(p-1)(q-1)$, D dikdörtgeni içindeki tamsayı koordinatlı noktaların sayısına eşittir, ve $\frac{1}{4}(p-1)(q-1) - (n+m)$, D dikdörtgeni içinde $px - qy \leq -\frac{1}{2}q$ ya da $qy - px \leq -\frac{1}{2}p$ koşulunu sağlayan noktaların ayrıştır ve eşit sayıda tamsayı koordinatlı nokta içerirler, çünkü $x = \frac{1}{2}(q+1) - x'$ ve $y = \frac{1}{2}(p+1) - y'$ biçiminde bir değişken değiştirme, iki ayrık alan arasında bir, bire-bir eşleme kurar. Buradan da bu iki ayrık alanda bulunan tamsayı koordinatlı nokta sayısının çift olduğunu elde ederiz ve kanıt tamamlanır.

Gauss Önsavı: p çift olmayan bir asal ve $(a, p) = 1$ olsun. $\frac{p-1}{2} = r$ diyelim ve $j = 1, 2, \dots, r$ için $a_j \equiv a \cdot j \pmod{p}$ ve $-r < a_j \leq r$ olsun. n sayısı $a_j < 0$ koşulunu sağlayan j 'lerin sayısını gösteriyorsa $\left(\frac{a}{p}\right)^n = (-1)^n$ dir.

Kanıt: $|a_j|$ sayıları birbirinden farklıdır. Eğer öyle olmasalardı, $a_j = -a_k$ olacak biçimde j ve k olurdu. Buradan $a(j+k) \equiv 0 \pmod{p}$ ve $(a, p) = 1$ olduğundan $p|(j+k)$ elde ederiz. Ama $0 < j+k < p-1$ olduğundan bu olanaksızdır. Ayrıca $1 \leq |a_j| \leq r$ olduğundan $|a_j|$ sayılarıyla, $1, 2, \dots, r$ sayıları arasında bire-bir bir eşleme vardır. Buradan $a_1, a_2, \dots, a_r = (-1)^n r!$ olduğunu ve $a_j \equiv a, j \pmod{p}$ olduğundan $a^r r! \equiv (-1)^n r! \pmod{p}$ denkleğini elde ederiz. $(p, r!) = 1$ olduğu için $a^r \equiv (-1)^n \pmod{p}$ dir. Euler ölçütünden $\left(\frac{a}{p}\right) \equiv a^r \pmod{p}$ dir ve buradan da $\left(\frac{a}{p}\right) \equiv (-1)^n \pmod{p}$ ve $\left(\frac{a}{p}\right) = (-1)^n$ elde edilir. Böylece kanıt tanımlanır.

Artık başlangıçta sözünü ettiğimiz ünlü teoremi kanıtlayabiliriz.

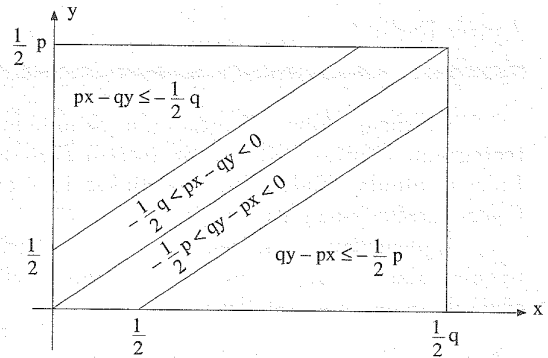
Karesel Karşıklık Kuralı: (Law of Quadratic Reciprocity)

p ve q çift olmayan ve birbirinden farklı asallarsa

$$\left(\frac{p}{q}\right)\left(\frac{q}{p}\right) = (-1)^{\frac{1}{4}(p-1)(q-1)} \text{ dir.}$$

Kanıt: İlk önce, $n, 0 < x < \frac{1}{2}q < px - qy < 0$ koşullarını sağlayan (x, y) tamsayı ikililerinin sayısını göstermek üzere, Gauss'un

önsavından $\left(\frac{p}{q}\right) = (-1)^n$ olduğunu gözlemleriz. Bu eşitsizliklerden $y < (pxq) + \frac{1}{2} < \frac{1}{2}(p+1)$ elde ederiz. Buradan, y bir tamsayı olduğu için n 'nin, $0 < x < \frac{1}{2}q$ ve $0 < y < \frac{1}{2}p$ ile tanımlanan D dikdörtgenin içinde $\frac{1}{2}q < px - qy < 0$ koşulunu sağlayan tamsayı koordinatlı noktaların sayısına eşit olduğunu gözlemleriz (Şekle bkz.) Benzer biçimde, m D dikdörtgeni içinde $-\frac{1}{2}p]qy - px < 0$ koşulunu sağlayan tamsayı koordinatlı noktaların sayısını göstermek üzere, $\left(\frac{q}{p}\right) = (-1)^m$ dir. Şimdi $\frac{1}{4}(p-1)(q-1) - (n+m)$ nin çift olduğunu kanıtlamak yeterlidir. $\frac{1}{4}(p-1)(q-1)$, D dikdörtgeni içindeki tamsayı koordinatlı noktaların sayısına eşittir, ve $\frac{1}{4}(p-1)(q-1) - (n+m)$, D dikdörtgeni içinde $px - qy \leq -\frac{1}{2}q$ ya da $qy - px \leq -\frac{1}{2}p$ koşulunu sağlayan noktaların ayrıştır ve eşit sayıda tamsayı koordinatlı nokta içerirler, çünkü $x = \frac{1}{2}(q+1) - x'$ ve $y = \frac{1}{2}(p+1) - y'$ biçiminde bir değişken değiştirme, iki ayrık alan arasında bir, bire-bir eşleme kurar. Buradan da bu iki ayrık alanda bulunan tamsayı koordinatlı nokta sayısının çift olduğunu elde ederiz ve kanıt tamamlanır.

KAYNAKÇA

1. Baker, Alan. A concise intuduction to the theory of numbers, Birinci Baskı, Combredge University Press, New York, 1984.
2. Chandrasekharan, K. Introduction to analytic number thery, Sprigner-Verlag, Almanya, 1968.